

novigradske prošlosti. Na kraju, znajući da su neki od Rigovih izvornika jedini sačuvani spomen o nekim odlukama u tim razdobljima, značaj ove knjige još je i veći.

Ivan Hrastovčak

Slaven Bertoša, *Osebužno mjesto austrijske Istre: lupoglavski kraj u srednjem i novom vijeku*, Zagreb: Srednja Europa, 2011., 257 str.

Nakon dugogodišnjega aktivnoga istraživanja prošlosti Lupoglavštine i Boljunštine, Slaven Bertoša odlučio je objaviti rezultate svojih proučavanja. Uz oslonac na postojeću literaturu, iskoristivši više neobjavljenih i objavljenih izvora iz državnih arhiva Venecije, Rijeke i Pazina, napisao je djelo *Osebužno mjesto austrijske Istre: lupoglavski kraj u srednjem i novom vijeku*, kojim je obuhvatio područje svojedobne Lupoglavske gospoštije i njoj pripadajuća mjesta: kaštel Lupoglav, sela Dolenju i Gorenju Vas, Semić i Lesišćinu, koja su uz Brest, Vranju, Boljun i Učku administrativno pripadala Pazinskoj knežiji. Prošlost ovoga kraja je vrlo bogata jer se srednjoeuropski način života i djelovanja u mnogočemu ispreplitao s furlanskim, mletačkim i hrvatskim elementima.

Značajan je problem izostanak opsežnih djela koja bi obuhvatila kompletnu povijest ovoga područja, a pogotovo djela koja bi nastala suvremenim metodama arhivskoga i bibliotečnoga istraživanja. Ova je knjiga tek prva u nizu monografija; u njoj je autor nastojao djelo upotpuniti i osobnim obilaskom istraživanoga područja, što ju je obogatilo slikovnim priložima. Bertoša je već u "Predgovoru" (7-9) objasnio kako je povijest lupoglavskoga područja bolje proučena kroz mletačke nego njemačke izvore. Stoga je izrazio želju da ovom knjigom potakne nove generacije istraživača na daljnja proučavanja.

Autor je i u ovoj monografiji ostao vjeran dubokim arhivskim te inim istraživanjima, što iziskuje mnogo truda i vremena. Početno je poglavlje posvetio pregledu historiografije (10-25), koju je svrstao u tri kategorije: stariju (do 1945.), noviju (između 1945. i 1991.) i suvremenu (nakon 1991.). Spominje prve zapise o Lupoglavštini i Boljunštini iz 12. st., objavljene u ediciji *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, dok

historiografija u suvremenom smislu riječi započinje mnogo kasnije. Prvo razdoblje historiografije prvenstveno je bazirano na djelima i radovima talijanskih pisaca, dok su se hrvatski javili tek u kasnijem razdoblju. Starija historiografija prve konkretne radove pružila je u 17. st. zahvaljujući svećeniku Fortunatu Olmu te liječniku i horografu Prosperu Petroniju. Nakon toga je uslijedilo dugo razdoblje zatišja, sve do 19. st., kada su povjesničari poput Pietra Kandlera, Camilla De Franceschija, Carla De Franceschija, Bernarda Benussija i drugih pisali o raznim segmentima prošlosti vezanima uz Lupoglavštinu i Boljunštinu. Za razdoblje novije historiografije Bertoša je vezao niz značajnih povjesničara, a posebno su se istaknula imena Camilla De Franceschija, Vjekoslava Bratulića, Danila Klena i Miroslava Bertoše. Uz prijašnje teme, uveli su i neke nove koje su postale vrlo zanimljive pri istraživanju Lupoglavštine i Boljunštine, primjerice toponimiju, etimologiju i etnologiju. U najnovije su vrijeme veću pozornost ovom kraju posvetili Slaven Bertoša u monografiji o matičnim knjigama grada Pule te Sandra Tamaro, koja je obradila rukopisni rječnik boljunskih govora autora Ivana Francetića.

Podijelivši knjigu na dva velika razdoblja, srednjovjekovno i novovjekovno, autor je uspješno prikazao kontinuitet života u sjeveroistočnoj Istri (25-43), koja je još od 11. st. imala značajnu političku, vojnu, gospodarsku i administrativnu ulogu. Ovaj je posjed Kuće Austrije u srednjovjekovnom razdoblju često bio davan na upravljanje drugim plemićkim obiteljima, zbog čega su često izbijale borbe pa je Bertoša kao primjer naveo granice ove gospoštije koje su bile bitne u austro-mletačkim odnosima. U vrijeme rata Kambrejske lige još se uvijek nije naslućivalo da će sljedećih stotinjak godina proći u dominaciji političko-ratnih previranja koja su upotpunili i uskoci na čelu s Petrom Kružićem. Nakon Uskočkoga rata, sukobi su se prorijedili i sveli na dvije sukobljene strane, mletačku i austrijsku. Prijelazom iz 18. u 19. st., Lupoglav postaje prosperitetno imanje na kojem se racionalizirala poljoprivreda i stočarstvo, dok su sva ratna djelovanja ili sukobi gotovo zamrli, a sporadični slučajevi raznovrsnih izgređa su strogo kažnjavani na obje strane bez izuzetaka.

Bertoša u novovjekovnoj povijesti ovoga kraja izdvaja Lupoglavsku bunu (44-46), koja je izbila 1847. godine kao središnji događaj seljačkih nemira koji su izbijali u austrijskoj Istri sredinom 19. stoljeća. Simbolički je vezana uz početak takozvanoga "proljeća naroda", koje je cijelu Europu

tijekom 1848. i 1849. potreslo velikom snagom. Iskricu Lupoglavske bune zapalila je prevelika tlaka, daleko najveća u cijeloj Istri, pa se tako, uz uobičajene namete desetine i druga urbarska davanja, spominju i davanja osobne službe na zemlji koja je pripadala kaštelu. U početku su se podanici bunili samo sporadično i pojedinačno, da bi ih se s vremenom skupilo sve više a sukob se pojačao čestim i raznovrsnim kažnjavanjima. Tada su uvedene i skupine lovaca na pobunjene seljake, a nešto kasnije i oružani odredi koji su opkolili Lupoglav. Time je završena Lupoglavska buna, a kratko je vrijeme trajala i sudska parnica protiv seljaka. Ova je buna poznata kao posljednja u nizu eksplozija seljačkoga nezadovoljstva prije revolucionarnih događaja 1848. godine.

Posebno mjesto u ovoj knjizi zauzima istarski talijanski povjesničar Camillo De Franceschi (Poreč, 1868. – Venecija, 1953.), koji je školovanje završio u Pazinu i Trstu. Već se kao mladić opredijelio za iredentističko djelovanje pa je pristupio društvu “Giuseppe Garibaldi”, da bi 1889. zbog neuspjele akcije podmetanja eksploziva završio u zatvoru. Od 1893. radio je u Gradskoj knjižnici u Trstu, gdje mu je tamošnji ravnatelj Attilio Hortis usadio erudicijski pristup istraživanja povijesnih pojavnosti te tada modernu kritičko-filološku metodu. Camillo De Franceschi je najpoznatiji po djelima s područja povijesti, a među značajnije njegove tekstove spada “I castelli della Val d’Arsa” (“Kašteli Raške doline”). Objavljen posljednjih godina 19. st., tekst obuhvaća detaljan prikaz utvrda u Raškoj dolini, uz niz novih podataka i obrada povijesnih činjenica te poseban, sentimentalni pristup prema zavičaju. Dakako, ovakav se pristup nalazi i u djelu “Storia documentata della Contea di Pisino” (“Dokumentirana povijest Pazinske knežije”). Bertoša je iz djela “Kašteli Raške doline” posebno istaknuo opis područja Lupoglava (47-67), Boljuna i Vranje (68-79).

Bertoša je cijelo jedno poglavlje posvetio procesu i problemima migracijskih veza Lupoglava, Boljuna, Vranje i Učke s Pulom (80-104). Lupoglav, koji se prvi put spominje već 1064., uklopljen u austrijski posjed, često je davan raznim plemićkim obiteljima. Poznato je tek da su se kroz 16. st. na lupoglavsko područje doseljavale hrvatske obitelji – prebjezi s bosanskoga i dalmatinskoga područja. Katkada se spominju i prebjezi-razbojnici s mletačkoga područja. Međutim, u slučaju migracija s lupoglavskoga u druga područja, jedino pulske matične knjige spominju četiri slučaja u 17. i 18. stoljeću. Za povijest Boljuna tijekom srednjega vijeka može se pretpostaviti

da je bila relativno mirna i kontinuirana. Burna se povijest Boljuna počela odvijati u 16. st., kada je u kratko vrijeme dva puta promijenio gospodara, nakon čega su trajna austro-mletačka trvenja trajala sve do 1797. Zahvaljujući pulskim matičnim knjigama saznajemo za nazočnost brojnih Boljunaca u Puli. Vranja je kroz povijest zanimljiva kao strateško mjesto gdje je “neosvojiva” utvrda podignuta već oko 1000. godine. Od kraja srednjega vijeka utvrda i fortificirano selo, više puta obnavljani, nisu imali funkciju feudalnoga dvorca, već vojne utvrde u slučaju obrane. Vranja je imala značajnu ulogu u tzv. Uskočkom ratu i epizodi mletačkoga zarobljavanja pazinskoga namjesnika Franje Knežića. Nakon toga, mjesto dolazi u središte pozornosti zbog ceste koja povezuje istočnu Istru i Liburniju dovršene 1785. i prozване Jozefina. Vranja je u pulskim matičnim knjigama poznata tek od 17. st., kada je prvi put ubilježen neki njezin stanovnik, no više podataka pružaju matične knjige 18. stoljeća. Na koncu je Bertoša spomenuo i područje Učke kao jedno od najvažnijih mjesta sjeveroistočne Istre, gdje je zabilježen najjači migracijski proces na poluotoku. Migracijski proces s Učke kretao se u svim smjerovima pa i prema Puli, a u najnovije je vrijeme i proučen. Od 1615. do 1817. pulske matične knjige spominju tek dva doseljenika s područja Učke, što je vrlo malen broj u odnosu na njihovu povezanost.

U venecijanskom arhivu postoji cijela kutija spisa koji govore o mletačkoj pljački lupoglavskoga kaštela iz 1782. godine (105-132). Pljačku je počinila grupica mletačkih podanika 13. studenoga 1782., a prema sačuvanim dokumentima proces o njoj trajao je nekoliko godina, dok nije okončan krajem siječnja 1786. godine. Spisi koji govore o ovom događaju čine tri cjeline. Prvi se odnosi na dopis rašporskoga kapetana Francesca Avogadra, poslan 28. siječnja 1786. mletačkom duždu. Drugi se dio odnosi na dopis grofa Pompea IV. Brigida poslan rašporskom kapetanu Avogadru. Treći se dio spisa sastoji od 19 numeriranih listova koji su spojeni u sveščić. Dokumenti u venecijanskom arhivu nude priliku za uočavanje složenosti problema koji su postojali u naplati odštete, ali i u odnosima dviju država koje su dijelile vlast nad istarskim poluotokom. U konačnici nije poznato kako se čitavo pitanje riješilo, ali prepiska između mletačkoga Senata, rašporskoga kapetana te podestata Poreča i Sv. Lovreča donosi čitav niz vrijednih podataka za poznavanje novovjekovne prošlosti Lupoglava i njegovoga kraja.

Državni arhiv u Rijeci, u sklopu fonda Pokrajinskoga sabora Markgrofovije Istre, posjeduje spis vezan uz prodaju kaštela Lupoglava (133-143).

Naime, tadašnji je vlasnik kaštela, Tommaso Sottocorona, 1895. pokrenuo proces prodaje, a ponudio ga je pokrajinskim vlastima. Dokument sadrži tekst na tri stranice, pisan čitkim rukopisom, sastavljen latinicom na talijanskom jeziku. Uz ovaj je dokument priložen i detaljan nacrt samoga zdanja i njegove okolice. U mjerilu 1 : 2880 prikazana je cijela zgrada, a važno je napomenuti da su ucrtane i ceste koje povezuju Lupoglav s okolnim mjestima te carsko-kraljevska državna željeznica. Sam tekst u dokumentu detaljno objašnjava što sve vlasnik kaštela, spomenuti Sottocorona, prodaje, kakvi su vlasnički odnosi, opskrba vodom, ali i pruža niz podataka o stanju kaštela i njegove okolice.

Ovaj arhiv u navedenom fondu posjeduje i nekoliko topografskih crteža sjeverne i sjeveroistočne Istre, a odnose se na drugu polovicu 19. stoljeća. U poglavlju "Prometne prilike na Lupoglavštini i Boljunštini u XIX. stoljeću" (144-149) obrađeni su samo oni na kojima je prikazano područje Lupoglava i okolice. Bertoša je među ovim topografskim crtežima izdvojio tri važnija, koja se odnose na topografsku skicu okruga Buzet iz 1868., topografsku skicu ceste Buzet – Roč – Lupoglav – Vranja iz iste godine te nacrt ceste preko Učke iz 1878. godine. Crtež pokazuje kako su ceste bile razvrstane u tri kategorije: okružne, općinske te ceste koje treba izgraditi. Crtež ceste Buzet – Roč – Lupoglav – Vranja zanimljiv je zbog ucrtanih promjena pravaca koje su bile u planu. Nacrt ceste preko Učke pokazao je važnost povezivanja Istre i Liburnije preko planine jer su sve do 18. st. ovim područjem vodile samo staze. Značaj ovih topografskih skica je neupitan jer su predstavljale temelj za kasnija istraživanja i izradu suvremenih zemljovida. Osim za kartografiju, ove su skice vrlo važne i za povijesnu toponimiju sjeveroistočne Istre.

Najveća istarska planina u prošlosti je predstavljala prvenstveno prometnu prepreku, no njezin je položaj neprestano privlačio pozornost mnogih putopisaca, istraživača i znanstvenika iz cijele Europe (150-156). Stoga su između 18. i 20. st. mnoga poznata imena, poput botaničara Heinricha Gottlieba Ludwiga Reichenbacha, kralja Fridrika Augusta i bana Josipa Jelačića, posjetila ovu planinu. Među prvima koji je detaljno opisao Učku i njezinu okolicu bio je liječnik Prospero Petronio. Jedan od ratnih pohoda preko Učke poveo je knez Ivan Frankopan kada je s vojskom napao Pazinsku knežiju. Tijekom 16. i 17. st. u dva je navrata imala značajnu ulogu u mletačko-austrijskom sukobu, točnije za rata Kambrejske lige te Uskočkog

rata. Od 18. st. Učka postaje prvenstveno gospodarski važno područje, a mletački providur za zdravstvo naveo je u svom izvješću veliku drvenu masu koja se prevozi u luku Plomin. Od drugih pokušaja gospodarskoga razvoja, npr. iskorištavanja željezne rude, brzo se odustalo zbog maloga profita.

Posljednji dio knjige Bertoša je posvetio nekolicini sela u okolici Lupoglava. Prvi u nizu je Brest pod Učkom (157-178) koji je smješten na jugoistočnom dijelu Ćićarije, iznad ceste Lupoglav – Matulji i pod zapadnim obroncima brda Šebrn. Iako je Brest najburniju povijest proživljavao tijekom 16. i 17. st., njegova je povijest započela još u najstarijem razdoblju u okolnim polupećinskim i pećinskim lokalitetima. Svi su se ovi lokaliteti u manjoj ili većoj mjeri rabili za povremeno sklanjanje od vremenskih nepogoda. Kasnije, u predantičko vrijeme, postala su značajna i gradinska naselja, koja su bila smještena na strateški važnim uzvisinama. Srednjovjekovna je povijest Bresta slabo poznata zbog nedostatka pisanih izvora, međutim, u centar pažnje dolazi u novom vijeku, posebno u urbarima Pazinske knežije, tijekom Uskočkoga rata i nešto kasnije. Zahvaljujući urbaru iz 1498., što je ujedno i najstariji urbar Pazinske knežije, poznati su mnogi podaci o srednjovjekovnom Brestu. Nakon njega, gotovo su redovito tijekom 16. st. sastavljeni novi: 1528., 1531., 1573., 1578. i 1579. godine. Ovome se obavezno trebaju dodati i diferencije te granične oznake jer su se stoljećima na ovom području vodili žestoki sukobi oko granica posjeda.

Semić (179-193), smješten na 535 m nadmorske visine između Lupoglava i Lanišća, imao je sličnu povijest kao i Brest pod Učkom, ali u najstarijem razdoblju manje poznatu. Iz razdoblja prapovijesti mogu se izdvojiti gradine koje su bile smještene na strateškim uzvisinama, od kojih su najznačajnije dvije, na 505 i 767 m nadmorske visine. Prvi pouzdani podaci potječu iz srednjega vijeka, točnije iz 1275. ili 1325., kada se Semić prvi put spominje u jednom dokumentu (razvod granica između posjeda akvilejskoga patrijarha i grofova Goričkih). Od prvoga spomena pa sve do prve polovice 16. st. spominjao se svega nekoliko puta u pravnim dokumentima koji dokazuju vlasništvo. Tek od 1523. Semić se spominje i u drugim dokumentima zahvaljujući urbarima iz 1523., 1560., 1567., 1571., 1573. te 1623. godine. Iako se njegova teritorijalno-organizacijska struktura uvelike poznaje još od prvih spomena u srednjem vijeku, upravo su urbari ti koji su pomogli pri rasvjetljavanju svakodnevnih životnih prilika sela i okolice. Stanovnici Semića su tijekom 16. i 17. st. u nekoliko navrata podizali pobune i prosvjede

ili su bili metom sporadičnih osmanskih pustošenja. Osim ovih problema, stanovnici Semića imali su česte razmirice i probleme sa susjedima iz mletačkoga Roča zbog korištenja zemljišta uz austro-mletačku granicu. Stoga su u više navrata imenovani izaslanici na obje zavađene strane i poslani na teren da bi smirili situaciju.

Lesišćina (194–205) je pojam koji obuhvaća 19 zaselaka (Bašići, Brgini, Dajčići, Filinići, Frkovija, Gamberi, Glavić, Jadrinčići, Kosići, Kosovija, Lovrinići, Malinari, Mrzličići, Muzorini, Silonji, Sv. Stjepan, Škratljji, Španjarija i Viskovići) na brežuljkastom području, oko 5 km jugoistočno od Lupoglava, a proteže se uglavnom na nadmorskoj visini od oko 300 do 400 metara. U političkom je smislu Lesišćina pripadala Habsburškoj Monarhiji, a u crkvenom smislu Puljskoj biskupiji, koja je bila pod mletačkom upravom. Prvi spomen ovog područja datira iz 1373., kada je umro Osalk Črnogradski te je neke njegove posjede dobio njegov nećak Dujam. Tek od 1409. prestaje biti podložna črnogradskim feudalcima pa je pripojena Lupoglavskoj gospoštiji. Povijest Lesišćine je relativno mlada i srednjovjekovno je razdoblje nedovoljno poznato. Često se spominje u novovjekovnim urbarima Lupoglavske gospoštije i od tada su mnogi povijesni podaci dostupniji i poznatiji. Tako su do današnjih dana poznati urbari iz 1523., 1560., 1562., 1567., 1571., 1573. i 1623. godine. Urbari Lesišćine nimalo se ne razlikuju od urbara ostalih mjesta toga vremena pa tako za ova područja donose podatke o općinskoj strukturi, njihovim podavanjima te djelatnostima kojima se bave. Teritorij Lesišćine bio je pošteđen većih ratnih djelovanja, nemira i pobuna, ali ima nekoliko primjera nemira i pobuna na ovom području od 16. do 18. stoljeća. Na austro-mletačkoj granici do 1797. su postojale mnoge kritične točke oko kojih su se sporile Austrija i Venecija. Područje Lesišćine nije bilo izuzetak pa su često izbijali sukobi, pogotovo na područjima uz granicu. Matične knjige koje se odnose na područje Lesišćine zabilježile su nekoliko epidemija kroz 18. i 19. stoljeće, ali smrtnost je bila relativno mala.

Slijede popis korištenih izvora i literature (206–214), sažeci na talijanskom, engleskom i njemačkom jeziku (215–234), kazala zemljopisnih naziva (235–242) i osobnih imena (243–253) te iscrpna bilješka o piscu (254–257).